

לוויתן ובהמות

ספר דברים, מהווה מעין הקדמה לשינוי הפוליטי הגדול העתיד להתרחש. עם בואם לארץ, בעקבות תהליך ארוך ומיוסר, ייהפכו השבטים למדינה, למלכות. אחד מיסודות המלכות הוא החוק והמשפט. בפסוקי המבוא ל'דברים' (א, טו) מובאת מעין חזרה למינוי השופטים שבפרשת יתרו (שמות יח), תוך התייחסות מפורשת למוסד נוסף: "וְשֹׁטְרִים לְשֹׁבְטֵיכֶם". מכאן תחילתה של הפרשה: "שֹׁטְרִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ". בלעדי האכיפה אין משפט.

קשר הכרחי זה שבין משפט לאכיפה, מהווה, בעיני, אחת הטרגדיות האנושיות הקשות ביותר. יחסינו לזולת, ברשות הרבים, בבית הספר, במשפחה, ואף יחסנו להקב"ה בדת, יכלו להיות מושתתים באופן בלעדי על כבוד ואהבה. אלא שאי אפשר להסתפק בכך. בני אנוש זקוקים גם ליראה, ואף ממש לפחד. טרגדיה זאת מסומלת בעיני באחד הקטעים העצובים ביותר בספרות התלמודית, בדברי ר' חנינא סגן הכהנים (אבות ג, ב): "הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו". מלכות? איזה מלכות? רומי הרשעה! האלטרנטיבה הייתה בעיני ר' חנינא, עד מיוסר להיסטוריה של תקופתו, גרועה יותר.

בהערותיו לפרקי אבות, הפנה אותנו בן ציון דינור לקטע מ"מלחמות היהודים" ליוספוס פלביוס (ד, ג, ב-ג) קטע היכול לשמש רקע לדברי ר' חנינא: "ואז קמו מהומות ומלחמות-אחים בכל עיר ועיר... ובראשיתה פגעה המריבה בבתים אשר זה מכבר שלטה קנאה ביניהם, ואחרי כן קמו גם האוהבים הקרובים איש באחיו... והמריבה פשתה בכל מקום... ובראשונה פשטו אחד אחד לבזוז את יושבי הארץ, ואחרי כן התלכדו לגדודים ומלאו את הארץ חמס, ולא נבצר מהם כל מעשה נורא. ונקלה היה בעיניהם סאת רשעם וזדונם... כי שמו גם אל הרצח פניהם... בעצם היום ולעיני השמש". איש את רעהו חיים בלעו, ולפיכך "הוי מתפלל בשלומה של מלכות [הרשעה]".

לדעתי, יש הקבלה מופלאה לדברי ר' חנינא בגישתו של אחד מגדולי ההגות הפוליטית, תומאס הובס (Hobbes), שהיה יעד, למלחמת האזרחים באנגליה, באמצע המאה ה-17. על רקע מלחמה עקובה מדם זו, כתב הובס שני חיבורים חשובים. שמותיהם לקוחים מהמפלצות המוזרות, המוזכרות בפרקים האחרונים של ספר איוב: 'בהמות' (מ, טו-כד) ו'לויתן' (מ, כה-מא, כו). בהשפעת מקורות שונים "דרש" הובס את היצורים האלה. 'בהמות' מסמלת עבורו את זוועות מלחמת האזרחים. 'לויתן' – את המשטר היחידי העשוי להציל את העם מזוועות מלחמת הכל בכל. 'לויתן' הוא המשטר האוטוריטטיבי, בעל סמכות בלתי מוגבלת. מהותו מבוטאת בפסוק מאיוב (כה, כה): "אֵין עַל עֶפֶר מְשָׁלוֹ", פסוק שלפי הובס מבטא את העיקרון:

"באדמה, אין עוד מלבד לוויתן". בשער המהדורה הראשונה של ה'לוויתן' (1651) הודפס תחריט מרשים, בו "אדם גדול", ענק שתאיו אינם אלא אינספור אישים זעירים כשבידו ומתחתיו סמלי השלטון הפוליטי והדת. זהו הלוויתן, המלך השליט הפוליטי והרוחני, המפרש המוסמך היחיד של כתבי הקודש. המדינה היא אל! אלהים בר תמותה, המייצג לפי הובס את הא-ל הנצחי. וכבר העירו חוקרים, שהאל הארצי של הובס, דומה לאל הקלוויניזם, ריבון מוחלט שאי אפשר לקרוא אותו, כבחסידות, לדין תורה.

הובס האמין שמלחמה מתקיימת בין 'בהמות' ל'לוויתן' ועל הלוויתן לנצח. הרי במצב הטבע והטבעי, 'אדם לאדם זאב' ואלמלא מורא 'לוויתן', איש את רעהו חיים בלעו. בפרספקטיבה של 360 שנה ו-360 מעלות של משטרים פוליטיים, יכולים אנו לקבוע בבטחה, ששניהם מפלצות איומות. הבהמות הפך לאנרכיה איומה, הלוויתן – טוטליטריזם. פה ושם, התאחדו המפלצות, ולמשטרות החשאיות, התווספו כנופיות הפועלות, ביוזמה פרטית, ברשות הלוויתן.

לכאורה, בדמוקרטיה, חופשיים אנו משתי מפלצות אלו. למרות זאת, מאוימים אנו על ידן, אם אמנם בזעיר אנפין. ר' חנינא הצביע על הסכנות שבחולשת המדינה, בכנופיות המסכנות את החברה, משפחות פשע, רצח ברחובות, מגפת גניבות, והעובדה שלדעתי היא המסוכנת ביותר, הצורך להגן על שוטרים וחיילים שממלאים את משימותיהם. מתורתו של הובס, נובע, לדעתי, שמדינה שאין לה (במידה נאותה) מונופולין על הכוח אינה יכולה – מבחינה מוסרית – לדרוש התאפקות מאזרחיה. אכן, קללה מאיימת על הדמוקרטיה, הגעגועים האיומים לרודן שיעשה סדר, כדי שניתן יהיה ללכת ברחובות בביטחון. ואכן, האם וא"ו החיבור שבין שְׁפָטִים וְשֹׁטְרִים חזקה מספיק? את חולשתה של הוא"ו מוכיח האבסורד שפושעים "כחול ולבן" יכולים להיות נענשים בארה"ב ולא בארץ. עד כאן פחדי מ'בהמות'. אך גם מה'לוויתן' אני חרד, ומשל קטן יספיק. אינני מסוגל להבין את כוחו העצום, הכמעט בלתי מוגבל, של האיסור 'להעליב' שוטר, שכולל בפועל את המעשה התמים של הערה או ויכוח עם שוטרים. חלום בלהות מלווה אותי מימי בחרותי בארץ הלווייתנים. מי שאמור להגן על האדם, הופך לו לרועץ ועריץ. האמנם חייב שוטר לפחד מפושע? ומאידך, האמנם חייבים אנשים תמימים לפחד משוטר?

בעקבות ר' חנינא והובס הצלחתי להבין אני את הבאגדה הנפלאה המתקשרת עם חג הסוכות, חג המסמל את אחרית הימים. או אז נאכל, בסעודה משיחית את הלווייתן ואת הבהמות. איך הם יישחטו ויוכנו? על כך בהזדמנות אחרת.